

257 Geraakt door een mens als ik

Het was – geen twijfel mogelijk – een schijnproces. Vroeg in de morgen had de geestelijke rechtbank – die bestond uit tientallen geestelijken en een aantal burgerlijke leiders – heel weinig tijd nodig om vast te stellen dat de gearresteerde verdachte schuldig was. De leider van de rechtbank besloot daarop de verdachte ter dood te veroordelen.

Vlak daarvoor had zich een merkwaardig incident voorgedaan. Toen de verdachte was gearresteerd en naar de rechtbank werd gebracht, was één van zijn aanhangers hem op enige afstand achterna gelopen. Hij wilde meemaken wat er gebeurde en had zich verdekt opgesteld om niet herkend te worden, want het was natuurlijk wel gevaarlijk wat hij deed. Het ging goed, hij kon prima volgen wat zich in de rechtbank afspeelde. Totdat hij – nog voordat het vonnis was uitgesproken – werd herkend.

Vond deze gebeurtenis plaats in deze eeuw? Het had zomaar kunnen gebeuren, want schijnprocessen zijn door alle eeuwen heen door wereldlijke of geestelijke rechtbanken gevoerd. Zo kon Pakhshan Azizi, een Koerdische mensenrechtenactiviste in juli 2024 na een schijnproces door een Iraanse rechtbank ter dood worden veroordeeld.

De hiervoor beschreven gebeurtenis vond echter bijna 2000 jaren geleden plaats in Jeruzalem. Toen had Jezus, de verdachte, voordat hij werd gearresteerd, al gezegd dat zijn volgelingen dan allemaal zouden vluchten. Petrus had geprotesteerd maar Jezus had hem tegengesproken: “Voordat het morgen wordt en de haan tweemaal heeft gekraaid, zul jij driemaal hebben gezegd dat je me niet kent.”

1955. Een vriendje van de lagere school had me gevraagd of ik wilde meezingen in het jongenskoor van de Matthäus Passion. Nooit van gehoord, maar het mocht van m'n moeder en zo gebeurde het: Ik werd meegezogen in het verhaal en de muziek - onvergetelijke indrukken; mijn liefde voor muziek was al wel in mij ontsproten maar kreeg tijdens de twee uitvoeringen in dat jaar een fantastische impuls. Ik was geschokt, toen ik voor het eerst in mijn leven het verhaal over de verloochening door Petrus hoorde zingen. Natuurlijk was het voor mij een bekend verhaal, maar toen ik het hoorde zingen overrompelde het me. Sinds ik de Matthäus Passion met dit verhaal en deze aria voor 't eerst hoorde toen ik 11 jaar oud was, overvalt het me steeds weer.

Bach schildert in zijn Matthäus Passion het verhaal van de verloochening door Petrus met felle accenten, laat de haan heftig kraaien. Maar het recitatief grijpt ons echt bij de lurven als de Evangelist zingt over Petrus die in huilen uitbarst. Toen Bach tijdens het componeren aankwam bij de woorden “und weinete bitterlich” kon hij niet anders: hij schildert het ene woord ‘weinete’ met maar liefst twaalf noten. Het hart krimpt als je nu die lange sliert noten hoort – een korte, wrange beweging omhoog, een hartverscheurende neergaande reeks en een wanhopige uithaal naar boven. Na twee simpele slotakkoorden wordt het stil en in die stilte rijst de klank van een viool op en zo volgt de voor mij misschien wel mooiste aria die Bach ooit schreef: het wenende, maar ook helende en troostende **Erbarme dich**:

Erbarme dich,
Mein Gott,
Um meiner Zähren willen!
Schau hier,
Herz und Auge weint vor dir
Bitterlich

Heb erbarmen,
mijn God,
omwille van mijn tranen.
Zie toch,
hart en ogen wenen voor u
bitter

Ik nodig je uit eerst naar [het verhaal en de aria](#) te luisteren voor je verder leest.

Waarom raakte deze aria mij, een jongen van nog maar 11 jaar oud, zo hevig? Wat is het, dat deze aria elk jaar opnieuw zoveel mensen raakt? Wat is het, dat tijdens het Prinsengrachtconcert 2014 de beroemde Georgische violiste Lisa Batiashvili zeer bewogen een indrukwekkende speech houdt, en met een instrumentale bewerking van Bachs **Erbarme dich**, samen met haar man de slachtoffers herdenkt van de M H17-ramp en daarmee ons menselijk tekort? Wat is het? [luister en kijk hier](#)

Ik zou gemakkelijk deze blog geheel kunnen wijden aan de bijzondere manier waarop Bach ons gevoel beïnvloedt als we luisteren naar de muziek die Bach bij het verhaal en de aria heeft geschreven.. Je zou – als je het negatief wilt duiden – kunnen zeggen dat Bach ons gevoel manipuleert. Maar ja, ik denk: laat het maar gebeuren. Laat een componist maar knap gebruikmaken van het feit, dat herkenbare of verborgen herhalingen, veranderingen van toonsoorten enz. ons gevoel beïnvloeden; dat bepaalde ritmes, klankkleuren, melodieën en harmoniën ons als luisteraars verschillend kunnen raken. Voor ons als niet deskundige mensen op dit gebied is het veel belangrijker om maar ‘gewoon’ te ervaren welke invloed deze aria als geheel op ons heeft. Bach is een meester om tekst en muziek op elkaar af te stemmen. Ik gaf al het voorbeeld van de kraaiende haan en de sliert noten die hij componeert bij het woord ‘weinete’.

Als we de woorden en muziek van de aria als geheel op ons laten inwerken, dan worden we getroffen door het feit dat we al vanaf de allereerste inzet iets smartelijks horen, maar tegelijk ook iets troostends en sereens. Dat komt onder meer door de viool die een melodie met een traag dansritme speelt, met daarin sprongetjes naar boven, muziek die ook klonk in de heuvels

en bergen van Sicilië, als herders daar op hun fluit speelden. In deze aria wordt een roep om erbarmen gedragen door een viool die een soort dansritme speelt. Zo gaat bij alle droefenis óók een bevrijdende werking uit van de muziek. In de vioolmuziek horen we het bevrijdende antwoord op de gezongen *woorden* om vergeving en erbarmen.

Er is nog een ander 'geheim'. We ervaren dat geheim voortdurend – hoop ik van harte – als we bijvoorbeeld naar een film kijken of een boek lezen waarin de hoofdpersoon ons heel nabij komt, hoezeer hij/zij ook mogelijk van ons verschilt qua persoonlijkheid, qua leeftijd en geslacht en mogelijk in een heel andere leefwereld verblijft. Toch voelen we ons met die persoon verbonden. Door *zijn of haar* verhaal worden *wij* geraakt in *ons* mens-zijn. We identificeren ons met die persoon.

Zo staat Petrus, als we luisteren naar het verhaal, heel dicht bij ons. Ik kan me met Petrus identificeren omdat hij noch een schurk noch een heilige is; hij is *een mens als ik*, met menselijke hebbelijkheden en onhebbelijkheden. Een hartstochtelijke man, soms een opschepper met een grote mond, uiteindelijk een man met een klein hartje. Heeft niet iedereen wel merkwaardige trekjes?

Als hij Jezus achterna loopt na diens arrestatie, loop ik in gedachten met hem mee en is zijn angst voor een mogelijke herkenning voor mij invoelbaar – want wat zal er dan gebeuren? Maar hij móét Jezus wel volgen want hij houdt van hem. Vervolgens gaat hij tot driemaal toe voor de bijl, de laatste keer vloekend en tierend: hij ontkent dat hij Jezus kent, nog meer, dat hij bij hem hoort.

Dan volgt de catharsis, de zuivering: een kraaiende haan doet hem herinneren aan de woorden van Jezus, doet hem beseffen dat hij iets vreselijks heeft gedaan hoewel hij een gewaarschuwd mens was; hij huilt bittere tranen en smeekt om erbarmen. Als we naar de Matthäus Passion luisteren en het verhaal van Petrus meebeleven, dan ervaren we – vermoed ik – dat Petrus weer in het reine met zichzelf zal komen en met Jezus, de man die hij hartstochtelijk liefhad. Dan komt wat met Petrus gebeurde heel dichtbij onszelf en gaat daarvan ook voor ons een zuiverende werking uit. Bach begreep dat als geen ander.

We worden door dit menselijke mensenverhaal, de woorden en muziek boven ons eigen ego uit geheven. En misschien is daarmee ook het antwoord gevonden op de vraag die ik halverwege stelde: Wat is het, dat deze aria elk jaar opnieuw zoveel mensen van allerlei pluimage raakt, ook mij?

Het *Erbarme dich* raakt mij omdat Johann Sebastian Bach en zijn tekstschrijver Christian Friedrich Henrici Picander mij door deze aria in staat stellen om de tragiek van ons menselijk tekort te herkennen en te erkennen. Ik kan mij boven mijn eigen ego verheffen, me zo met mijn tekort verzoenen, het leven blijmoedig vieren en delen met anderen, zoals nu met jou.

Noten:

* Het mailplaatje toont ons een schilderij van de Spaanse schilder Francisco Goya [1746-1828] – *De boetvaardige Petrus* [circa 1823]

* Het schilderij *De verloochening van Petrus* werd omstreeks 1623 geschilderd door Gerard Seghers

* Opvallend: Wikipedia geeft een heel interessante analyse van en een commentaar op het verhaal van de verloochening door Petrus, zoals dat in de vier Evangelieën wordt verteld